

There are no translations available.

Тороп С.О.

Біолог, краєзнавець

м. Нікополь, Україна

[Біографія](#)

Матеріал надано в авторській редакції

Дніпровські русалки

Багато років тому я побував на практиці в придніпровському селі, яке знаходиться у Херсонській області. Зібравши чимало цінних відомостей про птахів, які гніздяться в цій місцевості та місцеві трави, я вирішив трохи відпочити на березі. Стояла нестерпна спека, а на небі з самого ранку не показалося ні єдиної хмарки. Шукаючи порятунку від нестерпної жари, декілька місцевих хлоп'ят, поспіхом скинувши з себе одяг, збирилися зануритися в ласкаву дніпровську воду. Я вирішив послідувати їх прикладу, але старий рибалка, який пам'ятав часи Дніпровських плавнів, став відмовляти нас від цього вчинку.

- Хлопці, сьогодні вам краще не купатися.
- А чому?
- Але ж Трійця сьогодні.
- Ну і що?
- А те, що русалка під воду потягнути може.

Якщо чесно признатися, ми сприйняли слова марновірного старого не без іронії, але все таки купатися чомусь не стали. І це не дивлячись на тридцятиградусну спеку!

- А ти її нижче пояса бачив? *Малюнок Торопа С.О.*

Прошли роки, я закінчив інститут, але пов'язане з русалкою повір'я міцно засіло в моїй пам'яті. Із спілкування із старожилами мені вдалося з'ясувати, що ще на початку ХХ століття по всьому нинішньому півдню України було поширено чимало легенд і повір'їв, пов'язаних з русалками. До речі, на Трійцю (у деяких місцях і протягом всього тижня перед нею) заборонялося не тільки купатися, але й їздити в плавні за дровами. У цей період по всьому Великому Лугу не косили траву, не заготовлювали сіно. Селяни зазвичай утримувалися від роботи в полі, а жінки від шиття, «щоб русалці очей не

зашити».

Нагадаю, що русалка – жіночий демонологічний персонаж, який згідно народним повір'ям, зазвичай перебуває на землі протягом Троїцького або Русального тижня. У нашій місцевості цей тиждень іноді також називали Мокрим, Сирим, і навіть Жаб'ячим. У нас, на півдні, Русальний тиждень зазвичай передував Трійці, а в більш північних губерніях, навпаки, слідував за ним. Без сумніву, це можна пояснити кліматичними особливостями і вегетацією рослин (на півдні, як відомо, злаки завжди квітнуть раніше). З давніх часів вважалося, що русалки захищають посіви, сприяють цвітінню і урожаю. Щоб не заважати їм, селяни не виходили в поле, «щоб гарно вродило» і не косили траву – «хай русалка у ній спочатку покатається». Як і інші демонологічні персонажі русалки могли управляти природними стихіями і атмосферними процесами: насилати бурі, зливи, град, засуху і т.д.

Володіли вони і здатністю перетворюватися на птахів і звірів. На Нікопольщині вірили, що русалка здатна перетворитися на [бугая](#). Після Трійці вона взагалі нібито продовжувала перебувати виключно в образі цього птаха. От чому в XIX – на початку XX ст. нікопольські рибалки вважали бугая «поганим птахом», а почувши його голос – хрестилися.

Бугай. Малюнок Торопа С.О.

Згідно народним повір'ям, русалка, що перетворилася на бугая, завжди прагнула перешкодити їм повернутися додому з гарним уловом. Своім нестерпним голосом бугай, тобто русалка, могла накликати негоду. У Дніпровських плавнях русалки могли пошкодити колесо воза або збити подорожнього зі шляху. Серед звичних занять русалок зазвичай називали наступні: ночами вони плескались у воді, розчісували біля неї своє довге волосся, гойдалися на гілках верб. Вдень ці демонологічні створіння грілися на сонечку, перекидалися в траві, плели вінки, співали.

Після відведеного ним терміну перебування на землі, русалки (у різних губерніях) йшли в річки і моря, поверталися в могили, відлітали в небо, ховалися по деревах. На Нікопольщині вони зазвичай перетворювалися на бугая.

Слід зазначити, що мешканці Катеринославської і ряду інших південних губерній, Російської імперії (в цілому) і країн Європи мали різні уявлення про зовнішній вигляд русалок. Європейці зазвичай зображали їх дівчатами з риб'ячими хвостами, а жителі північних губерній Російської імперії – потворними і страшними бабами, з грудьми, що відвисали, які вони закидали за плечі. Ближче до Полісся русалок уявляли у вигляді дівчат або молодих жінок, з красивими грудьми і розпущеним волоссям, зазвичай

повністю голих. На Нижньому Дніпрі русалки втрачали як європейські («риб'ячі») ознаки, так і властиві потойбічним істотам (холодні руки, закриті очі, бліда шкіра) характеристики, якими їх частенько наділяли жителі північніших губерній.

Починаючи від Катеринослава (нині – Дніпропетровськ) і нижче по Дніпру русалок уявляли в образі високих жінок, з нормальними ногами, охайним зовнішнім виглядом. Одягнені вони були в білий одяг, або в наряди, у яких потонули. Часто носили намисто, сережки і інші прикраси. Своє волосся ці істоти старанно розчісували або заплітали в коси. Хіба що річкова водорость, що ненавмисно заплуталася у волосся, або сліди твані на одязі могли видати нашу русалку. Наші річкові духи напередодні Трійці любили прикрашати свої голови вінками, сплетеними з водних і наземних рослин.

На Русальному тижні їх можна було зустріти не тільки у віддалених куточках Дніпровських плавнів, але навіть в рибальських селищах і містах. Правда, ледве почувши крики перших півнів, як і належить типовим представникам потойбічного світу, вони поспішали сховатися подалі від очей людських, повертаючись у воду.

Такі різкі відмінності в уявленнях про зовнішній вигляд русалок виникли не випадково. Річ у тому, що в Катеринославській губернії більшість пов'язаних з ними легенд виникли не в стародавні часи, а в епоху, коли по Дніпру вже ходили перші колісні пароплави. Інтенсивне освоєння і заселення нашого краю наприкінці XVIII – на початку XIX століття, безумовно, позначилося на місцевих легендах і повір'ях. Переселенці з інших губерній Російської імперії і країн Європи збагатили їх новими сюжетами, відбувся синтез місцевих і «привезених» уявлень про злобних демонологічних персонажів.

Наклало свій відбиток і «просвещенный XIX век», коли наука остаточно розділила фантазії і реальність, а в прозі і поезії відродився інтерес до романтики.

Але навіть втративши багато властивих нечисті «відштовхуючих рис», навіть набувши якогось привабливого ореолу загадковості і таємничості, дніпровські русалки зовсім не стали добрими феями. Їм як і раніше були не чужі властиві злобним духам «прокази»! Вони могли пошкодити невід, звільнити з тенет рибу і позбавити рибалок улову. У плавнях вони «бавилися» тим, що могли пошкодити колесо воза або збити подорожнього з дороги. У придніпровських селах вірили, що ночами русалки здатні відбирати у корів молоко. Коли вони «жартували» над людиною, яка опинилася у воді – хапали його за ноги, лоскотали, могли навіть злегка притопити. Як правило, після подібних «розваг» дніпровські русалки відпускали плавця на берег цілим і неушкодженим. Вони могли погубити лише тих людей, які заподіяли їм зло.

Згідно повір'ям, які існували в наших краях, русалками ставали зовсім не випадкові утоплениці, а жертви невірних наречених і чоловіків, що позбавили себе життя у відчаї. Ставши злобними водяними духами, вони не заспокоювалися до тих пір, поки не зводили рахунки зі своїми кривдниками. Нерідко дніпровські русалки виступали в ролі захисниць всіх скривджених дівчат, мстивши їх невірним нареченим.

Саме такими зображає цих демонологічних створінь відомий російський поет [Пушкін](#)

О.С.

В

своєму драматичному творі «Русалка», завершеному в 1832 році.

Тропінін В.А. Портрет Пушкіна. 1827 р.

До речі, на його сюжет написана однойменна опера О.С. Даргомижського.

Русалка

Ступай же.

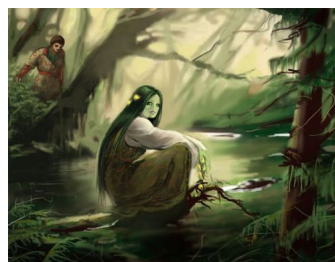
(Одна)

С той пори,

Как бросилась без памяти я в воду
Отчаянной и презренной девчонкой
И в глубине Днепра-реки очнулась
Русалкою холодной и могучей,
Прошло семь долгих лет – я каждый день
О мщенье помышляю...
И ныне, кажется, мой час настал.

Русалка. Ілюстрація художника Трутовського К.

Русалка. Ілюстрація до поеми Пушкіна О.С.

Фото: www.render.ru

Не виключено, що Пушкін написав цей твір під враженням однієї з розповідей про дніпровських русалок, яку він міг почути під час свого перебування в Катеринославі (нині – Дніпропетровськ) в 1820 році.

У середині XIX століття на всьому Нижньому Дніпрі (від Катеринослава до Херсона) серед рибалок та вільних матросів найбільш популярними були розповіді про русалку, яку називали Марусею-бакенщицею, або просто Бакенщицею. У різних місцях вони мали не істотні відмінності і розповідали про те, як вдалий бакенщик Іван «засватав» Марусю –

дівчину з бідної сім'ї, що володіла справді казковим голосом. Напередодні весілля він знайшов на одному з дніпровських островів скарб старовинних монет. Іван відправився в місто за подарунком для нареченої, але ледве переступивши поріг шинку, геть забув про все, пустившись в розгул і п'яну веселість.

Тим часом Маруся, стурбована довгою відсутністю нареченого, відправилася в місто на його пошуки. Побачивши хмільного Івана в компанії з гулящими жінками, вона ридючи побігла до річки, кинувшись з високої дніпровської кручі у воду. Іван довго горював за Марусею, але декілька років опісля знайшов собі нову наречену і одружився. Життя у нього поступово налагодилося, проте кожного разу пливучи по річці Іван чув голос Марусі, що ніби-то лунав десь вдалині. Одного разу під час сильної негоди його човен занесло на саму середину Дніпра. І тут він почув спів Марусі зовсім близько. З усіх сил Іван налягав на весла, стараючись подалі відплисти від «проклятого місця», але голос звучав все голосніше і голосніше, а переляканий бакенщик вибився з сил. І тут йому здалося, що з дніпровської хвилі випірнула його нещасна наречена і поманила до себе рукою. Іван, не пам'ятаючи себе, стрибнув у воду. Незабаром дніпровська хвиля накрила його з головою.

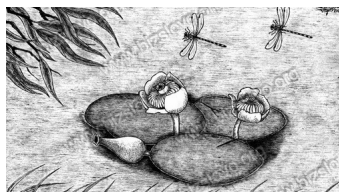
Бакенщиця. Малюнок Торопа С.О. Характерно, що здійснивши довгождану помсту, Маруся заспокоїлася і більше нікому не заподіювала зла. Вірили навіть, що вона іноді рятувала тонучих дітей і допомагала в негоду рибалкам повернутися додому, «відводючи» негоду.

Під особливим заступництвом дніпровських русалок знаходилося [біле](#) і [жовте латаття \(кубишки\)](#)

Пильно охороняючи свої улюблені квіти в передранкові і вечірні часи, вони нібито могли схопити руку людини, яка намагалася їх зірвати, гнівно дивлячись цій людині в очі. Це, згідно народним повір'ям, виявлялося цілком достатнім для того, щоб назавжди відохотити у останньої бажання торкатися до їх улюблених рослин. Хто знає, можливо, завдяки вірі в русалок, біле і жовте латаття зустрічалося в Дніпровських плавнях удосталь.

Латаття біле. Малюнок Торопа С.О.

[Русалка](#)

~~Дніпро~~
у разі використання матеріалів цього сайту посилання на сайт обов'язкове